

Bilagsrapport i projektet EUs landbrugsordninger og pesticidpolitikken

Mulige udviklingstendenser i EU's landbrugspolitik på langt sigt

Helle Ørsted Nielsen (DMU/AU)
Tove Christensen (FØI/KU)
Anders Branth Pedersen (DMU/AU)

Indholdsfortegnelse

MULIGE UDVIKLINGSTENDENSER I EU'S LANDBRUGSPOLITIK PÅ LANGT SIGT	3
INDLEDNING	5
UDGANGSPUNKT: REFORM AF DEN FÆLLES LANDBRUGSPOLITIK	5
UDVIKLINGSTENDENSER I EU'S LANDBRUGSORDNINGER PÅ LANGT SIGT	6
<i>Drivkræfter der påvirker den langsigtede udvikling</i>	6
<i>Udviklingstendenser</i>	8
<i>Sammenfattende: Overordnede tendenser</i>	11
VIRKEMIDLER	15
<i>Økonomiske styringsmidler</i>	15
<i>Frivillige aftaler om arealbaserede subsidier</i>	15
KONKLUSION	18
REFERENCER	20
<i>Lovgivning</i>	22
<i>Interview gennemført januar 2007</i>	22

Indledning

Dette notat har til formål at skitsere mulige langsigtede udviklingstendenser i EUs landbrugspolitik og på den baggrund vurdere, hvordan EU's landbrugspolitik kan forventes at understøtte valget af effektive virkemidler i dansk pesticidpolitik, og i hvilken retning Danmark kan have gavn af at påvirke EU's landbrugspolitik. Analysen af udviklingstendenser bygger på litteratur review omfattende såvel videnskabelige publikationer, rapporter fra internationale organisationer samt ikke mindst EU policy dokumenter. Endvidere bygger analysen på kvalitative interviews med centralt placerede embedsmænd i EU og Danmark samt landbrugsorganisationer. Interviewene har afdækket disse aktørers forventninger til udviklingen i EU's landbrugspolitik, presset herpå fra såvel interne som eksterne aktører samt identificeret punkter, hvor Danmark har størst mulighed for at påvirke politikken i en retning, der giver de bedste betingelser for at opfylde danske mål i pesticidpolitikken. Analysen af de langsigtede udviklingstendenser kobles med evalueringen af virkemidler (afrapporteret i Christensen et. al. 2007) med henblik på at vurdere, hvilke virkemidler der på lang sigt vil være mest effektive med hensyn til at indfri pesticidpolitikens mål. Konklusionen skitserer således, hvilke politikker man fra dansk side bør søge at fremme for at skabe de bedste rammer for en effektiv pesticidpolitik.

Udgangspunkt: Reform af den fælles landbrugspolitik

Den langsigtede analyse omfatter perioden efter 2013 og frem til ca. 2020. Denne tidsperiode er valgt, fordi hovedlinierne i EU's landbrugspolitik frem til 2013 ligger fast i kraft af reformen af EU's fælles landbrugspolitik fra 2003 og det finansielle perspektiv, der er aftalt for landbrugsordningerne for 2007-2013 (interview).

Nøgleprincippet i 2003-reformen af den fælles landbrugspolitik var, at landbrugsstøtten fremover skulle være en direkte støtte til landmanden og dermed skulle afkobles fra hans produktion. Samtidig indførtes princippet om krydsoverensstemmelse, som indebærer, at den direkte støtte er bundet til, at landmanden opfylder nærmere bestemte betingelser, herunder krav til miljø og sundhed (Europa-Kommissionen, 2003). Et andet nøgleprincip i reformen var, at landbrugsstøtten i højere grad skulle ydes gennem landdistriktsordningerne, hvorfor en del af midlerne under den direkte landbrugsstøtte, pt. 5 %, overføres til landdistriktsmidlerne, det såkaldte modulationsprincip (ibid.). Samlet lægger reformen et tydeligt spor i retning af øget markedsorientering af det europæiske landbrug samtidig med, at der er større fokus på, at landbrugsstøtten skal ses som betaling for services landbruget yder ud over almindelige forpligtelser, eksempelvis en øget indsats for miljøvenligt landbrug (interview). Den bryder således delvis med tidligere tiders landbrugspolitik, der har haft fokus på landbrugets fødevarerproduktion, mens den nye politik i højere grad præges af en opfattelse af landbruget som multifunktionelt, dvs. erhvervet skal drive udviklingen i landdistrikterne og samtidig også bidrage til at opfylde

miljøbeskyttelses- og andre mål (Lowe 2006, Nilsson, 2003; interview).

For så vidt angår koblingen mellem landbrugspolitikken og landbrugets miljøpåvirkning, herunder pesticidanvendelsen, argumenteres der for, at især afkoblingen mellem støtte og produktion vil være til gavn for miljøet, idet produktionsstøtten har bidraget til at intensivere landbrugsproduktionen, mens en afkobling og deraf lavere priser forventes at mindske incitamentet til at anvende indsatsstoffer som gødning og pesticider (DG-Agriculture 2003; OECD, 1998). Endvidere er der gennem landdistriktsordningerne mulighed for at give støtte til miljøvenlige produktionsmetoder, herunder midler tilpasset lokale forhold, så i det omfang landdistriktspolitikken faktisk tilføres flere midler, indebærer reformen også på dette punkt en potentiel styrkelse af indsatsen for at reducere landbrugets negative påvirkning af miljøet (og omvendt øge den gavnlige påvirkning gennem naturpleje), jf. analysen af samspillet mellem landbrugsordningerne og pesticidpolitikken på kort sigt (Pedersen et al, 2007).

2003-reformen af den fælles landbrugspolitik betragtes som en milepæl i landbrugspolitikken, idet den har knæsat de væsentligste principper også for den langsigtede udvikling af landbrugspolitikken og landbruget (interview). Opsummerende omfatter disse principper for det første afkobling af støtte og produktion, for det andet overførsel af midler til landdistriktspolitikken fra den generelle landbrugsordning og for det tredje multifunktionalitet (interview). Selv disse principper rummer dog mulighed for forskellige udviklingstendenser, blandt andet karakteriseret ved forskellige grader af markedsorientering, hvilket ligeledes påvirker mulighederne for at anvende landbrugsordningerne til at forfølge målene i den danske pesticidhandlingsplan.

Udviklingstendenser i EU's landbrugsordninger på langt sigt

EU's landbrugspolitik udvikles under indflydelse af nogle overordnede drivkræfter. Derfor skitseres indledningsvist de rammer, der vurderes at få størst betydning for landbrugspolitikken langsigtede udvikling. Dernæst følger en gennemgang af nogle konkrete udviklingstendenser i landbrugsordningerne samt nogle overordnede tendenser.

Drivkræfter der påvirker den langsigtede udvikling

De to væsentligste drivkræfter, der vurderes at sætte rammebetingelserne for EU's landbrugsordninger på langt sigt, er de internationale handelsforhandlinger i WTO regi, senest den igangværende Doha runde, samt det generelle pres på EU's budget.

WTO-forhandlingerne har tidligere med Uruguay rundens aftale om landbrug lagt et pres på EU på landbrugsområdet og har været en medvirkende faktor i de løbende reformer af EU's politik – og dette pres fortsætter (Daugbjerg 2005). Landbruget udgør således et centralt punkt i Doha-runden (WTO 2007a). Overordnet har forhandlingerne til formål at mindske handelsbarrierer og dermed

skabe åbne markeder for verdens fødevarerprodukter. Der er fokus på tre områder: for det første eksportstøtten, for det andet en afvikling af indenlandske støtteordninger og for det tredje øget markedsadgang eller mindskelse af toldbarrierer (WTO 2007a; Daugbjerg and Swinbank 2009). Et væsentligt punkt i EU's forhandlingsudspil er en afskaffelse af **eksportstøtten**, og EU's landmænd må således forvente at skulle konkurrere på verdensmarkederne uden eksportstøtte.

Indenlandske støtteordninger vil skulle omformuleres, således at støtte der påvirker produktionen eller har handelsforvridende effekter bortfalder. Det indebærer bl.a., at støtte koblet til produktion eller priser ville bortfalde helt under en aftale. 2003-reformen er således udformet i hvert fald delvist i overensstemmelse med en kommende WTO-aftale. Endvidere skal støtteordninger finansieres over offentlige budgetter, ikke af forbrugerne, og de skal tjene bestemte formål, herunder miljøbeskyttelse, jf. artikel 6 og Anneks 2 af Uruguay-rundens landbrugsaftale (WTO, 2007c og 2007d). Væsentligt er det, at støtteordningerne skal udmøntes som kompensation for de udgifter eller indkomsttab, landmanden har ved at tage miljøhensyn i sin produktion, og derfor skal støtten være proportional med denne udgift (WTO 2007d, Anneks 2, sektion 12(b)). Herved adskiller WTO reglerne, som de tegner sig, fra de principper der p.t. ligger til grund for enkeltbetalingsordningen, mens landdistriktspolitikens kompensationsprincip forekommer at være i bedre overensstemmelse med WTO tilgangen. I EU lægger man dog vægt på, at enkeltbetalingsordningen indfører afkoblingsprincippet, og EUs position har været, at en WTO-aftale ikke bør afstedkomme yderligere reformer af den fælles landbrugspolitik (Finland's EU Presidency, 2006: 10). Doha-forhandlingerne er dog vanskelige og i 2010 er der stadig ikke opnået en aftale. Samlet set må en aftale forventes at medføre øget liberalisering af handlen og en øget markedsorientering af produktionen.

Men også faktorer internt i EU forventes at skabe et fortsat udviklingspres på landbrugspolitikken. Det gælder først og fremmest pres på EU's budgetter, hvor af landbrugsstøtten, inkl. landdistriktspolitikken, udgør en betragtelig om end faldende andel på omkring 43 procent af 2007-budgettet (Website of EU, budget). Presset skyldes dels udvidelsen fra 15 lande til 27 lande, hvilket har øget konkurrencen om at få andel i EU's landbrugsstøtte, der ikke er øget helt tilsvarende (Roederer-Rynning, 2003), dels at der er øget konkurrence om EU's midler mellem de enkelte policy-områder, hvor behovet for flere midler til forskning og innovation i særlig grad presser sig på (interview). Det medfører diskussion af rimeligheden i at anvende så store midler på EU's landbrugsstøtte og dermed et behov for at legitimere landbrugsstøtten (interview).

Endelig indebærer EU-udvidelsen ikke blot pres på budgetterne, men også øget behov for fleksible implementeringsmekanismer og virkemidler på grund af den langt større strukturelle differentiering i den nye union, hvilket kræver at politikken i højere grad kan tilpasses lokale forhold (Greer 2005: 210).

Udviklingstendenser

På baggrund af Doha-forhandlinger og EUs interne budgetforhandlinger kan der skitseres en række mulige udviklingstendenser for de fremtidige landbrugsordninger. Disse omfatter såvel konkrete tendenser vedrørende omfanget og karakteren af landbrugsstøtten såvel som nogle mere overordnede udviklingsscenarier, der omfatter markedsorientering og liberalisering på den ene side og en eventuel re-nationalisering af landbrugsstøtten på den anden side.

Tendens 1: Afkobling og re-orientering af landbrugsstøtten

Afkoblingen mellem produktion og støtte er som nævnt allerede iværksat med 2003-reformen, men der findes fortsat mulighed for at yde produktionsafhængig støtte til en række enkeltprodukter, herunder mælk og energiafgrøder. Disse ordninger forventes afskaffet, eventuelt allerede i forbindelse med det sundhedscheck af reformen, der skal gennemføres i 2008 (interview). I øjeblikket gives støtten enten ud fra et gennemsnit af landmandens historiske tilskud. En mulighed fremover er at udmåle støtten i forhold til bedriftens areal uden krav om produktion (interview). Støtten kan enten formuleres som ren indkomststøtte, hvilket er tilfældet i øjeblikket, eller den kan reformuleres som kompensation for ydelser landmanden leverer. Fortalerne for at betragte støtten som indkomststøtte argumenterer, at man ved at kompensere landmanden for at overholde almindelige miljøkrav ville underminere det forurenere-betaler princip, der i øvrigt gælder (interview). Fortalerne for at omformulere landbrugsstøtten argumenterer, at det ikke på sigt er muligt at retfærdiggøre en ren indkomststøtte til landbruget, hverken i forhold til en eventuel WTO-aftale, eller i forhold til ressourcefordelingsdebatten internt i EU-landene. Landbrugsstøtten skal derfor frem over begrundes med, at landmanden leverer en ydelse, der er mere omfattende end almindelig praksis. Det indebærer samtidig, at denne service skal defineres klart og ikke mindst at den kan værdisættes økonomisk, således at den økonomiske værdi kan danne grundlag for støtteniveauet (interview). En interviewperson formulerede det sådan: "Vi er nødt til at vise samfundet, at der er proportionalitet mellem service og betaling".

Sådanne services kunne omfatte landbrugspraksis, der bidrager til at indfri målene i relevante direktiver, eksempelvis habitat- og vandrammedirektiverne, men kunne også udvides til at omfatte krav om dyrevelfærd eller vedvarende energi (interview). En sådan udviklingstendens ville således grundlæggende være forenelig med pesticidpolitiske mål, idet støtteordningen kunne indeholde krav om landmandens pesticidpraksis.

Nogle advarer dog, at man i takt med, at der kobles flere miljøkrav på enkeltbetalingsordningen risikerer at skulle erkende, at miljø- og strukturforhold landene imellem er så forskellige, at der er behov en fleksibel og regional tilgang på samme måde som det der gennemsyrrer landdistriktsordningen (interview).

Tendens 2: Omfordeling af midler fra søjle 1 til søjle 2

Den seneste reform har ligeledes påbegyndt en omfordeling af EU's landbrugsmidler fra den direkte landbrugsstøtte (søjle 1) til landdistriktsprogrammet (søjle 2), idet sidstnævnte i højere grad udmøntes med udgangspunkt i ideer om landbrugets multifunktionelle rolle, ikke mindst i landdistrikterne.

Landdistriktspolitikken betragtes som et potentielt væsentligt redskab i fremtidens landbrugspolitik, fordi støtten hænges op på konkrete ydelser eller formål, og fordi det i kraft af en lokal implementeringsmekanisme tillader en tilpasning til de varierende behov og strukturer på tværs af Europa og inden for de enkelte lande (interview). Landbrugskommissær Mariann Fischer Boel sigter mod, at omfordelingen, den såkaldte tvungne modulation, forøges (Boel 2006; Olesen 2006; interview) ud over de nuværende 5 procent, eventuelt gradvist.¹

Tvungen modulation indebærer national medfinansiering på op til halvtreds procent. For de aktører, der lægger vægt på, at EU's landbrugspolitik skal være **fælles**, dvs. sikre ens markedsvilkår for alle landmænd i unionen, er det afgørende, at modulation er tvungen, og at den indebærer national medfinansiering (interview). Danmark er blandt de aktører, der argumenterer for tvungen modulation, netop fordi man frygter, at frivillig modulation, hvorunder de enkelte medlemsstater frit kunne vælge at overføre større dele af den direkte landbrugsstøtte til landdistriktsordningerne, åbner op for forskellige støtteniveauer i medlemsstaterne og dermed introducerer konkurrenceforvridninger (interview). Det europæiske parlament har ligeledes nedstemt et forslag om at tillade frivillig modulation med henvisning til, at en sådan frivillig modulation ville skabe konkurrenceforvridning og underminere den fælles landbrugspolitik. Kun England og Portugal har nu denne mulighed og det under forudsætning af, at disse landes landmænd ikke stilles dårligere end landmændene i andre lande (Europa Parlamentet, 2007). Den engelske regering argumenterer, at lande der benytter sig af frivillig modulation, skaber en hurtigere markedsorientering i deres landbrug, hvilket kan give disse lande en first mover effekt og dermed styrke deres konkurrenceevne på lidt længere sigt (Falconer og Ward 2000, citeret i Pedersen et al. 2007). Argumentets styrke afhænger bl.a. af forventningerne til graden af markedsorientering i den fremtidige landbrugspolitik.

Om end der er stor støtte til et generelt princip om modulation, kan der dog være en øvre grænse for, hvor stor en andel af landbrugsstøtten, der kan omfordes til søjle 2 (interview). For det første ligger der en økonomisk-politisk barriere, idet landdistriktspolitikken fordrer national medfinansiering (interview; se også Greer, 2005: 211). Nogle lande ville således skulle finde store midler i deres nationale budgetter, hvis de skulle matche store landdistriktsmidler. For det andet kan der være et loft for hvor mange

¹ I forbindelse med det såkaldte sundhedscheck af reformen i 2008 besluttes EU's landbrugsministre gradvist at øge andelen af den direkte støtte fra den første søjle der flyttes over i den anden søjle, landdistriktsordningen, så den andrager 10 procent i 2013 (European Commission 2008).

midler der kan absorberes i landdistrikterne til de formål, der er opstillet med ordningen. Eksempelvis har der i Danmark vist sig en træghed i afsætningen af de arealbaserede virkemidler under landdistriktspolitikens anden akse, der går til forbedring af miljø og landskab (jf. Pedersen et al 2007), og generelt er det spørgsmålet om det alle steder vil være muligt at nyttiggøre midlerne, så de lever op til politikken egentlige mål (interview).

Overflytning af landbrugsmidler til landdistriktspolitikken indebærer alt andet lige flere penge til at støtte miljøvenlig landbrugspraksis under landdistriktspolitikens akse 2 og kan derfor forstærke pesticidpolitikken under dette program. Den afgørende faktor her bliver imidlertid betingelserne for tilskud – og ikke mindst tilskudssatserne. Skal landdistriktspolitikken blive et væsentligt redskab i miljøpolitikken, må politikken formuleres med udgangspunkt i incitamentskabelse. Det kan komme i modstrid med principperne om, at landbrugstilskud skal gives som kompensation for tabt indtægt (jf. WTOc) eller som proportional betaling for værdien af den service, der ligger til grund for tilskuddet (jf. ovenstående). Virkemiddelanalyser viser, at tilskuddene under landdistriktsordningen i dansk sammenhæng ikke har skabt tilstrækkeligt incitament til at indfri ordningernes målsætninger (Christensen et al. 2007). Såfremt markedsorienteringen i fremtiden slår endnu stærkere igennem i landbruget, vil det skærpe behovet for at formulere tilskudsordningerne med incitamenteffekten for øje. Incitamentet er delvist indbygget i kompensationsprincippet, idet ændrede markedspriser vil slå igennem på den omkostning eller mindre-indtægt landbruget får ved mindre intensiv produktion og dermed på tilskudssatserne. Men undersøgelser tyder på, at landmænd medtager andre overvejelser i deres beslutninger end blot den direkte økonomiske nytte af tilskuddet (se Christensen et al 2007), og det nuværende loft på transaktionsomkostningerne begrænser incitamentet på et tilsyneladende utilstrækkeligt niveau.

Endvidere kan en væsentlig omfordeling af tilskudsmidler fra søjle 1 til søjle 2 indskrænke muligheden for en overordnet, fælles regulering af landbrugspraksis, fordi landdistriktspolitikken i højere grad end den direkte landbrugsstøtte udmøntes lokalt (interview).

Tendens 3: Reduktion af landbrugsstøtten

Endelig er det en mulig udviklingstendens, at landbrugsstøtten på sigt reduceres væsentligt. Presset på EU's budgetter kan fremtvinge en sådan situation (interview; Boel 2006). Det kunne tænkes, at et markant fald i landbrugsstøtten ville mindske støttens effekt som reguleringsinstrument. Et fald i den direkte støtte kan således ved første øjekast forekomme at underminere effekten af kravet om krydsoverensstemmelse. Men den direkte støtte kan ikke betragtes som et egentligt reguleringsinstrument, krydsoverensstemmelse er at betragte alene som et håndhævelsesmiddel. Kravet får sit indhold i kraft af den miljøregulering, den henviser til. Selve miljøreguleringen, herunder pesticidregulering, sættes ikke ud af kraft på grund af et fald i landbrugsstøtten. Derimod kunne det tænkes, at den politiske modstand mod regulering kunne tage til i en situation med faldende

støtte, ligesom det kunne blive nødvendigt at vende tilbage til andre sanktioner end krydsoverensstemmelse, hvis landbrugsstøtten falder til et for landmanden ubetydeligt niveau.

En drastisk reduktion af den samlede landbrugsstøtte, der også smitter af på landdistriktsordningen, ville dog reducere muligheden for at indfri miljøpolitiske mål gennem sidstnævnte ordning.

Der er ikke blandt de interviewede forventninger om, at landbrugsstøtten vil blive reduceret til et ubetydeligt niveau.

Sammenfattende: Overordnede tendenser

De skitserede udviklingstendenser vedrørende EU's landbrugsstøtte udspiller sig inden for og interagerer med at par overordnede udviklingstendenser. Den ene er en tiltagende markedsorientering af landbrugserhvervet og handelsliberalisering, der allerede tegner sig. Den anden er en mulig re-nationalisering af EU's landbrugspolitik.

a. Markedsorientering og liberalisering

Det er et erklæret formål med EU's landbrugsreformer, at landbruget i langt højere grad skal producere på markedsbetingelser (Boel 2006; interview). Og såfremt der indgås en aftale i Doha-regi vil det i kraft af den øgede frihandel i stigende grad blive **verdens**markedets betingelser, der styrer dansk og europæisk landbrugsproduktion. Inden for EU er det især afkoblingen mellem støtte og produktion samt eventuelt faldende indkomststøtte, der tjener til at orientere landbruget mod markedet frem for mod støtteordningerne. En verdenshandelsaftale forventes ydermere at fjerne eksporttilskud og nedbryde beskyttende toldbarrierer.

I såvel WTO forhandlingerne som i EU's hidtidige landbrugspolitik anføres den logik, at markedsorientering kan bidrage til at dreje landbrugsproduktionen i mere miljøvenlig retning. Argumenterne er dels, at landbrugsstøtte i højere grad kobles til miljøkrav, dels at afkoblingen mellem støtte og produktion forventes at bevirke en ekstensivering af landbrugsproduktionen.

Forsøg på at beregne effekten af en liberalisering af verdenshandlen indikerer generelt, at EU's landbrugsproduktion vil dale og landbruget ekstensiveres (se fx Cooper, 2005). OECD (2005) har modelberegnet effekterne af hhv. en delvist og en fuldt liberaliseret verdenshandel. Delvis liberalisering dækker over en 20 procent reduktion af indenlandsk støtte og 36 procent reduktion i eksportstøtte og importtold, mens fuld liberalisering indebærer afskaffelse af alle tilskud og importtold (OECD 2005: 228). Et delvist liberaliseret landbrug skulle for EU-15 medføre et fald i kornproduktionen på 3-4 procent, mens en fuld liberalisering ville føre til et produktionsfald for kornafgrøder på ca. 7 procent. For olieafgrøder ville faldet blive noget større, hhv. 9 og 27 procent (ibid.: 231). Til gengæld vurderes faldet i pesticidforbruget at være beskedent, idet det angives at være under 10 procent (ibid.: 233). For Danmark, Sverige og Finland forventes kvælstofoverskuddet at falde med omkring 5 procent. De strukturelle

betingelser i landbrugene inden for EU er dog forskellige, hvorfor liberaliseringen vil virke forskelligt lande og regioner imellem. En anden scenarieundersøgelse konkluderer, at liberalisering vil føre til intensivisering af landbruget i konkurrencedygtige regioner og ekstensivering i mindre konkurrencedygtige regioner; den konkluderer dog samtidig at liberalisering i højere grad vil påvirke landbrugets indtægter end føre til ændringer i produktionen (Nowicki et al. 2007). Analysen angiver ikke nærmere forventninger for Danmark. Generelt er forventningen i dansk landbrug, at Danmark nok hører til Europas konkurrencedygtige landbrug, men ikke vil kunne klare sig i konkurrence på storintensiv drift. Hertil er danske bedrifter for små sammenlignet med fx amerikanske og brasilianske, hvorfor man i højere grad vil skulle være opmærksom på at konkurrere på forbrugernes kvalitetspræferencer (interview).

For så vidt angår den markedsorientering, der ligger i afkoblingen af den direkte landbrugsstøtte, blev der i forberedelsen af 2003-reformerne gennemført adskillige scenarieanalyser af de potentielle effekter af afkobling og øvrige markedsreformer. Analyserne, der bygger på forskellige modeller, gav forskellige resultater, men pegede dog i samme retning (European Commission 2003). De viste bl.a., at arealet med kornproduktion ville falde en smule på sigt, men at øgede udbytter delvist ville kompensere herfor, således at den samlede produktion ville blive 2 procent mindre i forhold til et status quo scenario med fortsættelse af Agenda 2000 reformerne (ibid.: 50). Men udviklingen blev i højere grad tilskrevet en forventet konkurrence fra energiafgrøder og frivillig braklægning end afkobling. Afkobling ville ifølge analyserne især påvirke den animalske produktion i form af en ekstensivering af kvæg- og fåreproduktion, mens svine- og fjerkræproduktionen forventes at stige (ibid.: 12).

Om end scenarieberegninger således indikerer, at øget markedsorientering og liberalisering vil føre til en ekstensivering af dele af landbrugsproduktionen, er de skitserede effekter relativt beskedne effekter, ligesom forventningen om ekstensivering ikke kan siges at være entydig. Scenarieanalyser må naturligvis indlægge forudsætninger, der er medbestemmende for deres udfald. En af de ubekendte faktorer på fremtidens landbrugsmarkeder er karakteren af efterspørgslen, herunder særligt i hvilket omfang markedet belønner kvalitetsproduktion frem for mængder og i hvilket omfang miljøskånsom produktion indgår som et kvalitetsparameter (interview). Kun hvis markedet belønner produktion efter miljøskånsomme metoder, kan man forvente en ekstensivering af produktionen. Hvis markedet primært giver incitament til intensiv produktion, kunne konsekvensen af liberalisering lige såvel blive øget intensivisering som ekstensivering.

En stigende efterspørgsel efter biobrændsler er en af de faktorer, der kan forrykke kalkulerne, således at afgrøder der ville blive urentable som følge af liberalisering alligevel kunne oppebære en produktion. I så fald kunne en øget markedsorientering, hvor markedet efterspørger energiafgrøder, føre til en intensivisering af landbrugsproduktionen.

Samtidig må det forventes, at effekten af liberalisering og markedsorientering varierer afhængigt af, om liberaliseringen drives af WTO eller alene af EU, fordi rammen påvirker muligheden for at føre en effektiv pesticidpolitik. Hvis der indgås en aftale i WTO regi, må det forventes at de økonomiske og politiske omkostninger ved en striks pesticidregulering vil være høje. Landbrugserhvervet vil argumentere - som det nu sker inden for EU - at konkurrencen foregår på ulige betingelser, såfremt EU fører en mere striks miljøregulering end fx USA og Brasilien. Det indgår ganske vist som nævnt i oplægget til WTO aftale, at enkeltlande kan give landbrugstilskud som kompensation for indtægtstab fx ved pesticidfri eller anden miljøvenlig praksis, men som oven for angivet tyder analyser på, at kompensationen skal ligge væsentligt over landmændenes direkte indtægtstab for at tiltrække tilstrækkeligt mange landmænd. Konsekvensen er, at det i høj grad bliver markedets og efterspørgslens særlige karakteristika, der afgør, hvilken type landbrug der kommer til at dominere. Et spørgsmål vil bl.a. være, om en voksende middelklasse i lande som Brasilien, Indien og Kina vil efterspørge miljøvenlig produktion. De kvalitetsparametre, der efterspørges, må forventes at variere fra marked til marked men også over tid. Det er således ikke givet, at pesticidfri eller pesticid-ekstensiv dyrkning vil blive en kvalitetsparameter til enhver tid eller på alle attraktive nye markeder. Det er således en rimelig forventning, at produkter og produktionsformer produceret ud fra en helhedsorienteret tilgang til kvalitet og miljø vil være mest konkurrencedygtige i et liberaliseringsscenario (interview).

Hvis liberaliseringen sker inden for rammerne af EU, dvs. uden en WTO aftale, vil muligheden for at skubbe udviklingen i retning af en miljøvenlig og ekstensiv landbrugsproduktion umiddelbart stå bedre, dels gennem regulering og dels gennem en høj grad af målretning af landbrugsstøtten mod miljøvenlige produktionsformer. Der er dog som diskuteret oven for den mulighed, at landbrugsordningernes adfærdsregulerende kraft svækkes i takt med, at landbrugsstøtten reduceres. I så fald kan konsekvensen af markedsorienteringen blive, at anvendelsen af pesticider skal reguleres via traditionel lovregulering eller eventuelt økonomiske instrumenter så som afgifter eller kvoter.

b. Overordnet tendens: re-nationalisering af landbrugspolitikken

Hjørnestenen i EUs Fælles Landbrugspolitik har været skabelsen af et fælles marked, hvor EUs landmænd konkurrerer på lige betingelser. Spørgsmålet, der af nogle betragtes som kættersk, er, om en fælles landbrugspolitik kan opretholdes, hvis den kommer under alvorligt budgetpres og under pres fra konflikter om fremtidige reformers retning og dybde.

Det er således anført, at allerede de seneste reformer ved at tillade forskelle i implementeringen har taget skridt i retning af re-nationalisering (Lowe et al. 2002). Søjle 2, dvs. den nuværende landdistriktspolitik, giver medlemslandene stor frihed i implementeringen, både for så vidt angår fordelingen af midler mellem akserne ud over visse minimumskrav samt omkring indholdet af de enkelte programmer. Det er således op til medlemslandene at

formulere en plan for udmøntningen af programmet, og for dele af programmet er beslutninger vedrørende implementering placeret lokalt. EU skal alene godkende de nationale planer. Men også den direkte landbrugsstøtte i form af enkeltbetalingsordningen giver nu mulighed for at tilpasse støtteprogrammerne til nationale forhold; det gælder eksempelvis om støtteniveauer skal fastlægges ud fra historiske forhold eller ud fra et regionalt fordelingsprincip (se fx Daugbjerg, 2005). Daugbjerg fremhæver således, at 2003 reformen er implementeret i 29 forskellige versioner, idet nogle lande har implementeret ordningerne forskelligt fra region til region. Ligeledes er der forskel på, hvilke regler man i de enkelte lande har valgt at inkludere det regelsæt, der ligger til grund for enkeltbetalingsordningens krydsoverensstemmelse.

Nogle ser udviklingen som en følge af, at målene med landbrugspolitikken er blevet mere differentierede, eksempelvis omfatter de nu mål om miljøbeskyttelse og udvikling af landdistrikterne. Sådanne mål, der dækker over komplekse og varierende lokale forhold, er mindre egnede til en fælles implementeringstilgang end det er tilfældet for oprettelse af et fælles marked (Greer, 2005: 209). En anden forklaring kunne være, at re-nationalisering var den pris, der måtte betales for at få reformmodstandere til at gå med til de seneste ændringer i landbrugsstøtten (Daugbjerg 2005). I så fald kan man ikke afvise yderligere re-nationalisering af landbrugspolitikken, hvor lande der ønsker at opretholde høje støtteniveauer kræver muligheden for national finansiering for at acceptere reformer af den fælles landbrugspolitik – ikke mindst hvis der sker en betydelig reduktion af landbrugsstøtten (interview).

Tanken om re-nationalisering af landbrugspolitikken er som nævnt upopulær i kredse omkring Europa-Kommissionen, men også på nationalt niveau i lande som Danmark, der lægger stor vægt på, at landbrugspolitikken skal hvile på ensartede betingelser. Fortalerne for den fælles landbrugspolitik lægger vægt på at undgå konkurrenceforvridninger som kunne følge af, at nogle lande, såfremt de kunne finde midlerne i nationale budgetter, ville give mere støtte til deres landdistriktspolitik endog uden krav om medfinansiering. Det er således også i dette forhold, at man skal finde modstanden mod frivillig modulation. Hvis man tillader, at nogle lande kan flytte flere midler fra den direkte landbrugspolitik til landdistriktsordningen, indfører man forskellige støtteniveauer landene imellem og stiller derved landmændene forskelligt, argumenteres der (interview). Fortalerne argumenterer omvendt, at landbruget i de lande, der hurtigst tvinges til at producere på markedsvilkår får en first mover effekt, der på sigt vil styrke konkurrenceevnen (Falconer & Ward, citeret i Pedersen et al. 2007). Forskellen i vurderingen af denne first mover effekt bunder bl.a. i, om markedsorienteringen betragtes som uafvendelig (interview).

En re-nationalisering af landbrugsstøtten giver principielt mulighed for en større national styring af landbrugspolitikken, blandt andet ved at øge støtten til ønskværdig produktionspraksis som lavt pesticidforbrug. Omvendt kan det ikke udelukkes, at landbruget i et scenarie med re-

nationalisering af støtten vil lægge pres på nationale politikere for ikke at gennemføre strengere pesticidregulering end de øvrige EU-lande eller vil tage sig betalt med højere tilskud for at acceptere pesticidpolitiske krav.

Virkemidler

Analysen af det korte sigt (jf. Pedersen et al. 2007) har vist, at der ikke er egentlige barrierer i forhold til valg af virkemidler til at opnå en reduktion af pesticidanvendelsen, om end en eventuel ændring eller forhøjelse af pesticidafgiften eller indførelse af omsættelige kvoter vil skulle godkendes af EU under statsstøttereglerne. Dette afsnit skal derfor kort gennemgå konklusionerne fra analysen af mulige virkemidlers effektivitet, jf. Christensen et al (2007). Efterfølgende diskuteres, hvorvidt analysens konklusioner også gælder i det langsigtede perspektiv givet de tendenser, der er skitseret oven for.

Økonomiske styringsmidler

Afgifter betragtes både teoretisk og ofte også i praksis som et effektivt og et omkostningseffektivt virkemiddel. Men mens den danske pesticidafgift nok vurderes at have reduceret pesticidanvendelsen, står reduktionen ikke mål med forventningerne (Christensen et al. 2007). Ørum et al. (2007) fremhæver således, at den danske pesticidafgift ville skulle forhøjes med 400-500 % for at få en reel adfærdsregulerende effekt fremadrettet. Dertil kommer, at afgiften ville skulle omlægges, så den i højere grad rettes mod pesticidernes miljøeffekt.

Alternativt kunne man indføre et system af omsættelige pesticidkvoter. Et sådant system vurderes at ville være effektivt i forhold til at indfri politikens mål og dertil omkostningseffektivt, idet det er muligt at udnytte forskelle i produktionsomkostninger mellem bedrifter. Omvendt vil en sådan kvotebørs være omkostningstung på administrationssiden (Ørum et al., 2007).

Virkemiddelanalysen (Christensen et al. 2007) konkluderes således, at både afgifter og kvoter kunne være effektive virkemidler, og de berøres ikke af lovgivning i forbindelse med EUs landbrugsordninger. Til gengæld kræver de godkendelse i EU, da tilbageføring af afgiftsprovenue samt initial uddeling af kvoter til landmændene kan opfattes som statsstøtte (ibid.).

Frivillige aftaler om arealbaserede subsidier

Frivillige aftaler og arealbaserede virkemidler rettes typisk mod forbedring af flora og fauna samt drikkevand. De arealbaserede virkemidler har en god effekt på flora og fauna og kan målrettes sårbare områder. Til gengæld er de ikke nødvendigvis økonomisk effektive, fordi alle landmænd typisk får det samme tilskud uanset deres omkostninger ved at dyrke pesticid-ekstensivt, ligesom de frivillige arealbaserede virkemidler støder på adfærdsmæssige barrierer hos landmanden, som medfører at de økonomiske incitament er mindre effektive end ex-ante analyser forventer. Udbredelsen af

frivillige aftaler står derfor generelt ikke mål med de politiske målsætninger (Christensen et al. 2007).

De frivillige aftaler om tilskud er direkte koblet op på EU's landbrugsordninger, idet tilskuddene medfinansieres via landdistriktsordningerne. Tilskudssatserne er fastsat på basis af indkomsttab samt et tillæg for transaktionsomkostninger, eksempelvis omkostninger til ændret planlægning (maksimalt 20 % udover indkomsttab), hvilket altså ikke har givet landmændene tilstrækkelig incitament til at tilmelde sig ordningerne i det forventede omfang. Færre arealer end ventet indgår i ordningerne, og budgetterne er ikke brugt op. EU's samlede budget synes således ikke at være en hindring for at anvende de arealbaserede virkemidler, hvorimod de nuværende støtteniveauer på omkostninger plus 20 % tilsyneladende udgør en hindring.

Den manglende udbredelse gælder for stort set alle frivillige arealbaserede aftaler der er anvendt til reduktion af pesticidanvendelsen men i særdeleshed har udbredelsen af randzoner været meget mindre end budgetteret med i relation til VMP3 og Pesticidplan 2004-2009. Analyser, der gennem interview med landmænd har kortlagt årsagen til ordningernes manglende gennemslagskraft, peger dels på utilstrækkelige økonomiske incitamenter, men også på manglende kendskab til ordningen og på for meget bureaukrati i administrationen af ordningen. Virkemiddelanalysen (Christensen et al. 2007) vurderer på den baggrund, at støttesatserne skal øges betragteligt for at få opfyldt programmets mål.

Omvendt tyder analyser (Abildtrup 2005, Petersen 2005, Jacobsen & Nissen, 2007) på, at indkomsttabene ved etablering af randzoner ikke påvirker bedrifternes overordnede økonomi. Dermed kan obligatoriske randzoner være et attraktivt virkemiddel. En analyse foretaget af Det Økonomiske Råd (2004) peger således på bufferzoner omkring alle marker som et effektivt middel.

Endelig konkluderer virkemiddelanalysen (Christensen et al. 2007), at rådgivning og information kan virke som supplerende virkemiddel, men at de næppe vil have nogen betydelig gennemslagskraft på nuværende tidspunkt, idet man forventer, at de lette gevinster på dette virkemiddel er høstet.

Opsamlende konkluderer virkemiddelanalysen, at økonomiske virkemidler, dvs. afgifter og omsættelige kvoter, vil være mest effektive i forhold til en generel reduktion af pesticidforbruget, mens de arealbaserede subsidier mere effektivt kan anvendes til at indfri mål vedrørende flora og fauna og til dels beskyttelse af grundvand, bl.a. fordi de arealbaserede midler kan målrettes mod sårbare områder.

Valget af disse virkemidler passer umiddelbart fint ind i de langsigtede udviklingstendenser, der er skitseret. Én af de skitserede tendenser var en omformulering af landbrugsstøtten, så den kobles op på værdien af den samfundsmæssige gevinst ved en mere miljøvenlig landbrugspraksis. Effekten af en sådan omformulering er potentielt

positiv, idet der bliver en direkte kobling mellem miljø og landbrugsstøtte. Hvorvidt den faktisk ville kunne bidrage til en effektiv regulering af pesticidforbruget afhænger af, om værdien af den samfundsøkonomiske gevinst beregnes som stor nok til, at den kan danne grundlag for tilskud i en størrelsesorden, der giver et reelt incitament til en reduktion af pesticidforbruget. I den sammenhæng skal det påpeges, at det i et økonomisk-teoretisk perspektiv ikke giver mening at yde tilskud, der overstiger værdien af den samfundsøkonomiske gevinst. Men i sidste ende er det et politisk valg, om reduktion af pesticidforbruget betragtes som så væsentligt at andre hensyn end økonomiske kunne begrunde et tilstrækkeligt effektivt tilskud.

En anden tendens var øget tvungen modulation, hvorved landbrugsordningerne omfordes fra de direkte midler til landdistriktspolitikken. Ved første blik kunne dette indebære en svækkelse af muligheden for at føre en effektiv pesticidpolitik, fordi midlerne ville blive flyttet fra en støtteordning med obligatoriske miljøkrav til en frivillig ordning. Men så længe miljøreguleringen eller miljøkravene forbliver intakte, også selv om støtten i søjle 1 reduceres, behøver det ikke indebære en sådan svækkelse af pesticidpolitikken. Samtidig kan virkemidlerne i landdistriktsordningen i høj grad tilpasses de krav der følger af pesticidpolitikken.

Endvidere er der den mulighed, at landbrugsstøtten reduceres i betydelig grad. Dette indebærer en klar forringelse af muligheden for at ændre landmandens adfærd gennem landbrugsordningerne. Det er dog især et problem, hvis midlerne til landdistriktspolitikken ikke er tilstrækkelige til at skabe gennemslagskraft i de arealbaserede midler. I så fald kan man forvente, at pesticidforbruget i vidt mål skal reguleres via regler – eller eventuelt via afgifter eller kvoter. Såvel afgifter, kvoter og regler ville dog støde på modstand i landbruget, hvis de indførtes unilateralt. Det gælder især i en situation med øget frihandel og markedsorientering, dvs. en skærpet konkurrence. I så fald forekommer det nødvendigt at satse på de frivillige ordninger og at sikre, at disse ordninger giver tilstrækkeligt incitament til at opnå den nødvendige udbredelse. Alternativt kunne man i en åben økonomi overveje brugen af eksempelvis afgifter – eller kvoter - med en form for tilbageføring af afgiftsprovenuet til erhvervet med henblik på at fremme midler der kan lette overgangen til mindre intensive dyrkningsformer. Afgifter med tilbageføring vurderes at være effektive med henblik på at opfylde målene i politikken ligesom de potentielt skaber mindre politisk modstand så længe, der kan argumenteres for, at afgiften ikke koster erhvervet som helhed penge. Men EU's statsstøtteregler kan udgøre en barriere, jf. Christensen et al. (2007).

Endelig forventes det i lyset af øget markedsorientering og en eventuel liberalisering af verdenshandlen, at dansk landbrug i højere grad vil skulle konkurrere på kvalitet frem for på kvantitet. Men da kvalitetsbegrebet sandsynligvis vil være differentieret fra marked til marked, og de enkelte miljøparametres gennemslagskraft også vil variere – ligesom det overordnet gælder *miljø som kvalitetsparameter* - kunne der være perspektiv i at fremme helhedsorienterede produktionsformer, såsom økologi. I virkemiddelanalyser vedrørende

pesticidanvendelse falder økologi ofte på økonomiske parametre, fordi det i forhold til pesticidanvendelsen ikke kan målrettes tilstrækkeligt (Christensen et al. 2007). Men i en situation, hvor markedet bliver mere bestemmende for landbrugsproduktionen, og hvor markedets krav ikke er entydige, kan det overvejes, om ikke økologi eller lignende produktionsformer med multifunktionelle kvalitetsparametre på sigt giver de bedste muligheder for at forene konkurrenceevne, landbrugspolitikken og et højt miljøbeskyttelsesniveau, herunder en effektiv regulering af pesticidanvendelsen.

Konklusion

Analysen har vist, at de nødvendige virkemidler er til rådighed også i lyset af forskellige langsigtede udviklingstendenser. Men i nogle tilfælde kan der alligevel være god grund til at søge implementeringsreglerne for nogle af disse virkemidler ændret.

For det første kunne man tilstræbe, at reglerne for statsstøtte gøres mere fleksible med henvisning til, at der opnås miljøgevinster. Danmark kan således med fordel søge at fremme en ændring af EU's statsstøtteregler, der gør det lettere at omlægge den danske pesticidafgift, så den bliver miljøorienteret – eller tilsvarende så det bliver enkelt at indføre en kvoteordning.

For det andet kunne man med fordel arbejde for, at en eventuel aftale i WTO regi anerkender, at tilskud kan kobles med en incitamentspræmie, der ligger over de egentlige omkostninger eller mistede indtægter landmanden har ved mindre intensiv dyrkning. Dels kan der argumenteres for, at tilskuddet i højere grad bør afspejle de samfundsøkonomiske gevinster ved forbedret miljø, dels bør det give landmanden tilstrækkeligt incitament til at ændre praksis omkring pesticidforbrug. Incitamentet skal således tjene til at overvinde de barrierer af ikke-økonomisk karakter, der er påvist i flere undersøgelser af landmændenes adfærd. Det kunne i den forbindelse være nyttigt systematisk at undersøge, hvor stor en sådan præmie skulle være for forskellige grupper af landmænd. Eksempelvis kunne man anvende metoder, der bruges til at afdække betalingsvilligheder, til at afdække landmandens egentlige pris for at tilslutte sig ordningerne.

For det tredje kan Danmark med fordel søge at fremme øget modulation, idet flere midler til landdistriktspolitikken giver gode muligheder for at målrette landbrugsordningerne til eksempelvis pesticidekstensiv dyrkning. Modulation vil også være vigtig i et frihandelsscenario, fordi støtten her kobles op på specifikke formål og ikke blot udgør indkomststøtte. Hvorvidt modulation er frivillig eller tvungen er umiddelbart mindre relevant i forhold til pesticidpolitikens mål. Dog ville nogen argumentere for, at der ligger en støtteforpligtelse og en større seriøsitet i den tvungne modulation i kraft af den nationale medfinansiering. Det vurderes dog at være af mindst lige så stor betydning, at tvungen modulation vil medføre mindre politisk modstand fra erhvervet, fordi Danmark ikke dermed går enegang.

Endelig, for det fjerde, i forventning om yderligere liberalisering, kan Danmark med fordel i høj grad indrette landbrugsstøtten, så den giver incitament til at udvikle kvalitetsprodukter frem for effektivisering af produktion af standardprodukter. I pesticidpolitisk sammenhæng drejer interessen sig om, hvor stor gennemslagskraft en pesticidfri eller pesticid-ekstensiv dyrkningsmetode vil have på markedet, og i hvilket omfang der kan skabes forbindelse mellem pris og pesticid-reduktion som kvalitetsparameter. Men da kvalitetsbegrebet forventes at variere fra marked til marked og over tid, kunne der være perspektiv i særlig grad at fremme produktionsformer med bredere miljø- og kvalitetsegenskaber, eksempelvis økologi.

Referencer

- Boel, Mariann Fischer (2006). "The European Model of Agriculture". Speech 06/531 Informal Ministerial Meeting, Oulu, Finland 26 September 2006. Downloaded fra <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=SPEECH/06/531&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>
- Christensen, T., Pedersen, A.B. & Nielsen, H.Ø. (2007). "Effektivitet af virkemidler i pesticidpolitikken". Bilagsrapport til Miljøstyrelsen i projektet *EU's landbrugsordninger og pesticidpolitikken*.
- Cooper, J. (ed). (2005). Global Agricultural Policy Reform and Trade. Environmental gains and losses. Cheltenham: Edward Elgar.
- Daugbjerg, Carsten (2005). "EU's landbrugspolitik under forandring". Samfundsøkonomen nr. 6 2005, DJØF online 03.01.2006.
- Daugbjerg, C. and Swinbank, A. (2009) WTO Rules for Agricultural Trade: GATT 1947 and the URAA, in: Ideas, Institutions and Trade: The WTO and the Curious Role of EU Farm Policy in Trade Liberalisation (Oxford University Press).
- Directorate-General for Agriculture (2003). Agriculture and the environment. Downloaded januar 2007 fra: http://www.ec.europa.eu/agriculture/publi/fact/envir/2003_en.pdf
- Europakommissionen (2003). CAP reform – a long-term perspective for sustainable agriculture. Downloaded 14-06-2005 fra http://europa.eu.int/comm/agriculture/capreform/index_en.htm
- Europa-Parlamentet (2007). "Voluntary modulation" of CAP aids strictly limited thanks to the European Parliament. Pressetjenesten 21-03-2007. Downloaded fra: http://www.europarl.europa.eu/news/expert/infopress_page/032-4415-079-03-12-904-20070321IPR04414-20-03-2007-2007-false/default_da.htm
- European Commission, DG-Agriculture (2003). "Mid-term review of the common agricultural policy. July 2002 Proposals. Impact Analyses.
- European Commission (2007a). "World Agricultural Markets and Policy: Outlook and summary of AGRI G5 analysis. Presentation at Health Check Cabinet Seminar 12 January 2007.
- European Commission (2007b). "Mid-term outlook for EU-27 agricultural markets 2006-2013. Presentation by Pierre Bascou Unit G.2 at Health Check Cabinet Seminar 12 January 2007.
- European Commission (2008). "Health Check" of the Common Agricultural Policy. December 4, 2008 from: http://ec.europa.eu/agriculture/healthcheck/index_en.htm

Finland's EU Presidency (2006). The European Model of Agriculture – Challenges ahead. A Background Paper for the Meeting of Ministers of Agriculture in Oulu 26.9.2006. SN 3098/06

Greer, A. (2005). Agricultural policy in Europe. Manchester: Manchester University Press.

Lowe, P., Buller, H. and Ward, N (2002). "Setting the next agenda? British and French approaches to the second pillar of the Common Agricultural Policy" *Journal of Rural Studies* 18 (2002): 1-17.

Lowe, P. (2006) "European Agriculture and Rural Development Policies for the 21st Century " pp. 29-45 i Midgley, J. (ed) *A New Rural Agenda*. IPPR North, Newcastle.

Nilsson, Helen (2004), "What are the possible influences affecting the future environmental agricultural policy in the European Union? An investigation into the main factors", *Journal of Cleaner Production*, 12, pp. 461-468.

Nowicki, P., van Meijl, H. and Knierim, A. (2007). Prospective study 2020. Scenario 2020 Understanding change. The future of agriculture and the rural world. Downloadet fra:
http://ec.europa.eu/agriculture/publi/reports/scenar2020/index_en.htm

OECD (1998). The environmental effects of reforming agricultural policies. Paris: OECD.

OECD (2005). Agriculture, trade and the environment – the arable crop sector.

Olesen, Jesper (2006). Bønder på budgettet. Interview med EU's danske landbrugskommissær Mariann Fischer Boel. *Jyllandsposten* 8. oktober 2006, erhvervsmagasin , side 4.

Pedersen, A.P., Nielsen, H.Ø. & Christensen, T. (2007). "Muligheder og barrierer på kort sigt i EU's landbrugsordninger". Bilagsrapport til Miljøstyrelsen i projektet ***EU's landbrugsordninger og pesticidpolitikken***.

Roederer-Rynning, C. (2003). Impregnable citadel or leaning tower? Europe's common agricultural policy at forty. *SAIS Review* vol. XXIII no. 1 (Winter-Spring 2003).

Website of EU, budget.
http://ec.europa.eu/budget/publications/budget_in_fig_en.htm,
downloadet 13.05.07

WTO (2007a). Doha Declaration Explained. Downloaded den 5.1.2007 fra
www.wto.org/english/tratop_e/dda_e/dohaexplained_e.htm

WTO (2007b). Domestic support in agriculture – the boxes
http://www.wto.org/english/tratop_e/agric_e/agboxes

WTO (2007c) URUGUAY ROUND AGREEMENT Agreement on Agriculture. Part IV, Article 6: Domestic support commitments. Downloaded fra: http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/14-ag_01_e.htm#articleVI

WTO (2007d) URUGUAY ROUND AGREEMENT Agreement on Agriculture. Annex 2: Domestic Support – The Basis for Exemption from The Reduction Commitments. Downloaded from http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/14-ag_02_e.htm#annII

Lovgivning

Rådets forordning (EF) nr. [1782/2003](#) af 29. september 2003 om fastlæggelse af fælles regler for den fælles landbrugspolitik og om fastlæggelse af visse støtteordninger for landbrugere.

Rådets forordning (EF) nr. 1698/2005 af 20. september 2005 om støtte til udvikling af landdistrikterne fra Den Europæiske Landbrugsfond for Udvikling af Landdistrikterne (ELFUL).

Interview gennemført januar 2007

Klaus-Dieter Borchardt, deputy head, landbrugskommissær Mariann Fischer Boels kabinet.

Martin Scheele, DG-Agriculture.

Kirsten Holm Svendsen, Dansk Fødevareråd ved EU.

Jan Laustsen, Vicedirektør Landbrugsrådet.

Ambassadør Jeppe Tranholm-Mikkelsen, Danmarks faste repræsentation ved EU.